Asiantuntijalausunto Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle

Kristi Raik, Ulkopoliittinen instituutti

24.10.2016

Lännen ja Venäjän suhteet: mistä jännitteet johtuvat ja miten niitä voidaan hallita?

Tiivistelmä: Lännen ja Venäjän väliset jännitteet ovat viime vuosina muodostuneet kansainvälisen politiikan uudeksi normaaliksi. Jännitteiden syynä ei ole niinkään geopoliittinen konflikti, vaan perustavanlaatuiset erimielisyydet koskien kansainvälisen järjestyksen luonnetta. Suhteisiin ei ole syytä odottaa nopeaa parannusta. Länsimaiden, myös Suomen keskeinen haaste on vahvistaa läntistä turvallisuusyhteisöä ja puolustuskykyä, mutta samalla pyrkiä liennyttämään jännitteitä Venäjän-suhteissa. Pidemmän aikavälin tavoitteena on oltava sellainen kansainvälinen järjestys, joka sitoo Venäjän yhteisiin turvallisuusnormeihin.

***

Länsimaiden ja Venäjän välisten jännitteiden kasvualustana toimivat erilaiset näkemykset kansainvälisestä järjestyksestä ja Venäjän paikasta siinä. Venäjän ulkopolitiikassa on jo 1990-luvulta lähtien ollut esillä **pyrkimys moninapaiseen maailmanjärjestykseen**. Viime vuosina Venäjä on ryhtynyt aggressiivisemmin edistämään tätä näkemystä ja haastamaan läntistä, Yhdysvaltojen johtamaa hegemoniaa. Samalla Venäjä haastaa Euroopan turvallisuusjärjestyksen, jossa se näyttää tavoittelevan EU:n kanssa tasavertaista toisen alueellisen valtakeskuksen taikka 'navan' asemaa. Jälkimmäinen tavoite oli nähtävissä esimerkiksi vuoden 2008 Medvedevin ehdotuksessa Euroopan turvallisuusjärjestyksen uudistamiseksi. Euraasian unionin nousu Venäjän strategiseksi prioriteetiksi asettuu tähän kontekstiin.

Erimielisyydet eivät kuitenkaan pohjimmiltaan johdu siitä, kuinka monta valtakeskusta globaalissa ja eurooppalaisessa järjestyksessä toivotaan olevan. Moninapaisuutta tavoittelee useampi nouseva valta, etupäässä Kiina. Sekä Yhdysvallat että EU ovat ainakin periaatteessa ilmaisseet valmiutensa korjata kansainvälisiä rakenteita siten, että nousevat vallat saisivat niissä vahvemman ja oikeudenmukaisemman edustuksen.

Jännitteiden ytimessä on se, että **Venäjän toiminta haasta normiperustaisen järjestyksen**. On aivan perusteltua ja tarpeellista kritisoida Yhdysvaltoja silloin, kun tämä loukkaa kansainvälisiä normeja. Venäjä kuitenkin käyttää Yhdysvaltojen tekemiä rikkomuksia oikeutuksena omalle voimankäytölleen muun muassa Ukrainassa – ja kyseenalaistaa näin koko järjestyksen.

Venäjän ja länsimaiden suhtautumisessa normeihin voidaan nähdä syvempi maailmannäkemysten välinen ero. Venäläinen toimittaja-kirjailija Mihail Zygar (2016) kertoo kirjassaan *Putinin sisäpiiri* valaisevan esimerkin. Neuvostoliitto ja Yhdysvallat solmivat bakteriologiset aseet kieltävän sopimuksen vuonna 1972. Vasta 1980-luvun lopulla venäläiset ja amerikkalaiset tarkastajat pääsivät paikan päälle tutkimaan, pitikö toinen osapuoli

sopimuksesta kiinni. Amerikkalaiset asiantuntijat huomasivat, ettei Venäjä ollut noudattanut sopimusta, mutta venäläiset eivät löytäneet Yhdysvalloista merkkejä rikkomuksista. Venäjän johtopäätös oli, että amerikkalaiset huijasivat – Venäjä ei vain löytänyt heidän biologisia aseitaan.

Professori Andrey Makarychevin (2016) mukaan Venäjä vastustaa yhteisesti sovituille normeille perustuvaa järjestystä etenkin omassa naapurustossaan, koska se katsoo sen toimivan Venäjän etuja vastaan. Hän luonnehtii tämän päivän Venäjää normien vastaiseksi vallaksi (’counter-normative power’), jolle keskeisiä vallan välineitä ovat voimankäyttö, konservatiiviset arvot ja energiadiplomatia.

Venäjän näkemykseen moninapaisuudesta liittyy kiinteästi ajatus etupiireistä: suurvalloille kuuluu erityisasema omilla lähialueillaan. Venäjä ei missään vaiheessa luopunut ajatuksesta, että sille kuuluu luonnostaan ylivalta suhteessa entisen Neuvostoliiton alueen maihin. Venäjä ei ole kohdellut jälkimmäisiä tasavertaisesti suvereeneina valtioina, vaan on pyrkinyt järjestelmällisesti ylläpitämään epäterveitä riippuvuussuhteita, jotka ovat haitanneet maiden kehitystä.

Maailmankartan paloittelu suurvaltojen etupiireihin on yleisesti ottaen pienempien valtioiden näkökulmasta hyvin epätoivottavaa. Tämäkin on keskeinen periaatteellinen lännen ja Venäjän välinen erimielisyys, joka kärjistyy Ukrainan kohdalla.

Venäjän näkemyksen puolustajat (akateemisessa keskustelussa etunenässä Richard Sakwa, jonka kirja Ukrainan kriisistä ilmestyy piakkoin myös suomeksi) esittävät monesti Venäjän suurvalta-aseman ja pyrkimyksen tasavertaisuuteen Yhdysvaltain (tai ainakin EU:n) kanssa luonnollisena ja oikeutettuna ilmiönä, jota länsi ei heidän mukaansa ole ymmärtänyt eikä kunnioittanut. Historiallisessa katsannossa moninapainen kansainvälinen järjestelmä ei ole kuitenkaan sen luonnollisempi, kestävämpi tai rauhanomaisempi malli kuin hegemoniaan perustuva järjestys. Mikään suurvalta ei ole myöskään ollut ikuinen, vaan suurvaltojen nousut ja laskut kuuluvat historian pitkään kaareen. Hallitusta laskusta paras esimerkki lienee Iso-Britannia, joka oli 1800-luvulla johtava maailmanvalta. **Venäjän suurvaltapyrkimysten ja resurssien (sekä kovan että pehmeän vallan) välillä on kuilu, jota maan nykyjohto yrittää kuroa umpeen suhteellisilla vahvuuksillaan**: ydinvalta, muita matalampi kynnys voimankäyttöön ja taktinen ketteryys.

Venäjän ja lännen välisissä jännitteissä ei ole pohjimmiltaan kysymys geopolitiikasta, mikäli geopolitiikka ymmärretään kansainvälisten suhteiden realismin hengessä kamppailuna siitä, kuka kontrolloi alueita, luonnonvaroja ja kulkureittejä. Ukrainan kriisin ytimessä ei ole kysymys siitä, kuka kontrolloi Ukrainaa – tämä ei ole lännelle päämäärä sinällään, eikä länsi ole painostanut Ukrainaa omaan ’leiriinsä’ saatikka osallistunut sotatoimiin. Kriisin ytimessä on kansainvälinen järjestys ja kysymys normien kunnioittamisesta. Jotta normit olisivat uskottavia, niiden rikkomisella on oltava hintansa. Juuri tämä logiikka on Venäjään kohdistettujen pakotteiden perustana.

Venäjän voimankäyttöä Ukrainassa on väitetty puolustukselliseksi perustuen ajatukseen, jonka mukaan Ukraina luonnostaan kuuluu Venäjän etupiiriin eikä ole suvereeni valtio. Länsi ei voi hyväksyä tällaista etupiiriajattelua.

Venäjän näkökulmasta länsi on keskeinen este sen suurvaltapyrkimyksille. Sen lisäksi läntinen demokratia on eksistentiaalinen uhka Venäjän valtaapitäville. Näin ollen Venäjä pyrkii heikentämään ja hajottamaan läntistä yhteisöä ja yhteiskuntajärjestystä, kohdistaen toimensa muun muassa EU:hun ja sen jäsenmaihin.

Venäjän lisääntynyt voimankäyttö ja sillä uhkaaminen ovat vakavia huolenaiheita etenkin sen naapureille. Suomi ei voi eikä sen pidä eristää itseään lännen ja Venäjän välisten suhteiden laajemmasta viitekehyksestä. Läntisen yhteisön haaste on kahtalainen. **Toisaalta on vahvistettava omaa yhtenäisyyttä ja puolustuskykyä. Toisaalta on pyrittävä liennyttämään jännitteitä**, jotta vältetään hallitsematon eskalaatio, joka pahimmillaan voi johtaa laajamittaiseen sotaan. Tässä yhteydessä on monesti viitattu klassiseen turvallisuusdilemmaan eli tilanteeseen, jossa oman puolustuksen vahvistaminen lisää vastapuolen huolta omasta turvallisuudestaan, johtaen varustelukierteeseen ja kaikkien turvallisuuden heikkenemiseen.

Venäjän johdon tiedossa kuitenkin on, ettei kukaan sen länsinaapuri tai Nato tule hyökkäämään Venäjän maaperälle. Venäjä joka tapauksessa pyrkii vahvistamaan suurvalta-asemaansa ja maksimoimaan vaikutusvaltaansa lähinaapurustossaan. Läntisen yhteisön näkökulmasta on olennaista, että **omasta puolustuksesta huolehtiminen ja selkeät viestit mahdollisen aggression tai painostuksen seurauksista hillitsevät Venäjän toimia**, lisäävät turvallisuusympäristön ennustettavuutta ja nostavat voimankäytön kynnystä. Samalla on ylläpidettävä keskusteluyhteyttä ja mahdollisuuksien mukaan kanssakäymistä kansalaisyhteiskunnan tasolla. Venäjän-suhteiden pidemmän aikavälin tavoitteena on oltava sellainen kansainvälinen järjestys, joka sitoo Venäjän yhteisiin turvallisuusnormeihin.

Viitteet

Makarychev, Andrey (2016) ’Russia’s neighbourhood policy: Conflictual contexts and factors of change’, teoksessa Kristi Raik & Sinikukka Saari (toim.) Key Actors in the EU’s Eastern Neighbourhood: Competing perspectives on geostrategic tensions. FIIA Report 47, Helsinki: Finnish Institute of International Affairs.

Sakwa, Richard (2016) Taistelu Ukrainasta. Helsinki: Vastapaino.

Zygar, Mihail (2016) Putinin sisäpiiri. Helsinki: Otava.